

Portugalin historiaa

Esihistoriallinen aika

Tutkimustensa ja löytöjensä avulla arkeologit ovat varmuudella osoittaneet, että Iberian niemimaalla on ollut asutusta ainakin 500 000 vuoden ajan. Iberian niemimaan vanhimmat kansat, joista on säilynyt kirjallista tietoa, ovat ligurit ja iberit.

Ligurit asettuivat niemimaalle luultavasti pronssikaudella, mutta heidän alkuperästään ei kuitenkaan ole mitään varmaa tietoa.

Iberit asuttivat niemimaata rautakaudella. Heidän alkuperästään on eriäviä käsityksiä; joidenkin tutkijoiden mukaan kyseessä olisi Iberian niemimaan alkuperäiskansa, jonka nimitys iberit juontaisi juurensa Iberusjoen (Ebrojoen) alueesta. Vallitsevan käsityksen mukaan iberit olivat kotoisin Afrikasta ja sukua berbereille.

Leiriasutuksen aikakausi

Neoliittiseltä kaudelta tavataan leiriasutusta erityisesti pohjoisessa, jossa vuoristoinen maasto tarjoaa parhaat asemat puolustautumiseen vihollista vastaan ja eristäytymiseen. Leirit oli ympäröity irtokivistä pystytetyin muurein korkealle vuorien huipuille. Katumuodostelmiksi pystytetyt talot, jotka oli niin ikään rakennettu irtokivistä, olivat pyöreitä, suorakulmion muotoisia tai soikeita sekä piiskaherneillä tai oljilla päällystettyjä. Muurien sisäpuolella oli tyhjä tila viljelemistä varten tai sotatilan vallitessa karjan kokoamista varten.

Leirit edustivat keskitettyä asumismuotoa, jolla oli ennen kaikkea puolustustarkoitus, ja jotkut näistä leireistä ovat muodostaneet perustan nykyiselle asutukselle. Leiriarkkitehtuurin rakennusmateriaali oli kivi. Kyseessä on esihistoriallinen kulttuuri, johon myöhempi kelttiläinen vaikutus löi vain vähäisen leiman samoin kuin roomalainenkin ja jossa tavataan eri aikojen kulttuurivaikutusten kerrostumat hyvin säilyneinä.

Aina kelttiläisvalloituksen asti vuorille eristäytyneet leirien asukkaat säilyttivät vanhakantaisen kulttuurinsa piirteet.

Kelttiläisvalloitus

700-500 eKr. Iberian niemimaa joutui peräkkäisten valloitusretkien tuloksena Keski-Euroopasta saapuneiden kelttien haltuun. Kelttien väestöpohja oli sekalainen, pääasiallisesti pohjoismaalaista (=pitkäkalloinen, pitkä ja vaalea) tyyppiä muistuttava. Kelttiläisen kulttuurin kukoistuskausi oli 500-200 eKr.

Kelttiläisvalloitus ulottui laajalle niemimaan keski- ja länsiosiin ja koko Pohjois-Portugaliinkin. Joillakin alueilla kelttiläisvalloittajat sekoittuivat ibereihin, ja niinpä näiden jälkeläisiä kutsutaankin keltibereikai.

<http://www.marcomercuri.org/Citania.htm> Citânia de Briteiros, kelttien viimeisiä vastarintapesäkkeitä

Lusitania ennen roomalaisvalloitusta

Estrabäön mukaan "Lusitania oli mahtavin Iberian kansakunnista". Se ulottui Tejo -joen pohjoispuolelle muodostaen Iberian niemimaan länsiosan, jossa asui samaan etniseen ryhmään kuuluvien heimojen yhteisö.

Lusitaanit elivät ylhäällä vuorilla leirilinnoituksissa tai kaupungeissa, joita oli kaikkialla maan pohjoisosissa. He harjoittivat vuoristolaisten elinkeinoja saaden toimeentulonsa karjanhoidosta ja metsistä tai tekemällä ryöstöretkiä viljavammille maille. Lusitaaneja oli monta eri heimoa, Estrabäön mukaan Tejo -joen ja Kantabrian alueen välissä asusti 50 heimoa. Nämä heimot olivat järjestäytyneet yhteiskunnallisesti toisistaan riippumatta, mutta sotia käydessään he liittoutuivat väliaikaisesti keskenään yhtenäisen puolustuksen aikaansaamiseksi, jolloin sotapäälliköt valittiin vaaleilla.

Roomalaisvallan aika

Roomalaiset valloittivat Iberian niemimaan 200 -luvun lopulla eKr. aina Andalusiaa myöten: Hispania jaettiin kahteen maakuntaan, CITERIORiin (Ebro -joen laakso) ja ULTERIORiin (Beetis- l. Guadalquivir -joen laakso). Pian oli vuorossa Lusitanian valloitus. Uhan alla lusitaanit ryhtyivät raivoisaan hyökkäykseen roomalaisia vastaan: Viriato -niminen paimen ja metsästäjä kunnostautui soturina ja sai sittemmin johdettavakseen suuret sotajoukot. Viriato löi monet roomalaisten sotajoukot perättäisillä sotaretkillä, mikä nostaa hänet koko antiikin ajan sotapäälliköiden valiojoukkoon.

Viriaton kuoltua v. 139 salajuonen uhrina lusitaanien vastarinta mureni sissisodaksi, ja roomalaisvalloitus saattoi alkaa. Lusitanian täydelliseen kukistumiseen kului puolitoista vuosisataa, ja näiden pitkällisten taisteluiden aikana romanisaatio eteni hitaasti koskettaen ennen kaikkea etelän väestöä, joka ensimmäisenä ja helpoimmin omaksui roomalaisen kulttuurin vaikutuksen.

Romanisaatio ilmeni elinympäristön ja -tapojen kertakaikkisena muutoksena. Muutamit leirit tosin jäivät elämään, vaikka pääosa niistä mahdollisina vastarintapesäkkeinä ja uhkana roomalaisille autioitui pakosta tappion jälkeen.

Niiden tilalle tulivat "villas rusticas" (tilat), jotka loivat perustan laajemmalle väestön keskittymiselle. Vuoristolais- ja karjanhoitoelinkeinot tekivät tilaa hyötyviljelylle, jossa Välimeren alueelle tyypillistä puuauraa käytettiin säännöllisesti.

Vehnän, viiniköynnöksen, öljy- ja hedelmäpuiden viljely kehittyi erityisesti etelässä. Tiilituotanto syntyi, ja entistä hienompaa keramiikkaa alettiin valmistaa. Tiilenvalmistus paransi huomattavasti asumusten tasoa, koska se korvasi oljen talojen päällysteenä kuten liuskekivi ja savi maalattian.

Suurimpien kaupunkien yhdistämiseksi toisiinsa luotiin myös tieverkosto ("viae"), joka oli kestäväksi kivetty sekä merkitty nykypäiviin asti hyvin säilynein puupölkkyin ja joka antoi sysäyksen kaupankäynnin kehittymiselle.

Rahayksikön käyttö yleistyi, ja jollain seuduilla se korvasi tavaravaihdon.

Latinan kieli korvasi vanhat alkuperäiskielet tullen kansalliskieleksi, mikä edesauttoi erilaisten iberisten kansojen keskinäistä rinnakkaiseloja ja yhteydenpitoa.

Tämän kulttuurikauden loistosta ovat todisteena lukuisat ihmisasutuksen jäänteet, kuten rauniomuurit, talot, tempelit, teatterit, sirkukset, akveduktit, termit, joita tavataan ympäri Lusitanian.

Huomattavimpia muitomerkkejä tältä ajalta ovat: Évoran temppeli, Méridan amfiteatteri, Ponte de Alcántara -silta Tejo -joen yli (Cáceres), Ponte de Chaves -silta Tâmega -joen yli (Aqua Flaviae).

Vaikka romanisaatio olikin hyvin perusteellinen, pohjoisessa pääosa maaseudun väestöstä, joka ei omaksunut uudistuksia yhtä helposti, jäikin lähes kokonaan roomalaisvaikutuksen ulkopuolelle.

Germaanikansojen valloitukset

Germaaniperäiset kansat valloittivat niemimaan 5. vuosisadan alussa. Nämä eivät kuitenkaan aiheuttaneet merkittävää muutosta niemimaan väestön elämäntyyliin, sillä sen lisäksi, että valloittajina he olivat harvalukuisia, he olivat jo omaksuneet roomalaisen kulttuurin, siis

roomalaissivistuksen "barbaarivalloittajina" he itse "romanisoituivat". Niemimaalle suuntautui kaksi kansainvaellusta: ensiksi sveebit, alaanit ja vandaalit, toiseksi länsigootit roomalaisten kanssa liittoutuneina muita germaanikansoja vastaan.

Sveebien hallussa oli aluksi Galician länsirannikko. Vandaalien kadottua Afrikkaan sveebeistä tuli valloittajakansa, joka ulotti herruutensa kautta koko Lusitanian rannikon Tejo –joelle ja etelään asti.

Braga oli sveebien kuningaskunnan pääkaupunki, mutta valloituksen edetessä etelämmäs, Douro –joen suussa sijaitsevasta Portucalen kaupungista muodostui heidän tärkein tukikohtansa, jossa väliaikaisesti jotkut sveebikuninkaat asustivat. Portucale ei lopulta tarkoittanut enää vain edellä mainittua leiritukikohtaa vaan koko sitä aluekokonaisuutta, joka käsitti yhden osan Galiciasta ja toisen Lusitaniasta.

Myöhemmin sveebit sotkeutuivat loputtomiin sisällissotiin, kunnes länsigootit kukistivat heidät ja liittivät heidän kuningaskuntansa omaan kuningaskuntaansa. Tästä huolimatta jotakin sveebien omalaatuisuudesta jäi elämään niille seuduille, joille heidän vaikutuksensa oli juurtunut.

Länsigoottien kuningasvalta kesti kolme vuosisataa päättyen yhtäkkiä muslimivalloituksen yhteydessä v.711.

Maurilainen aikakausi

Muslimivalloitus ulottui nopeassa tahdissa koko niemimaalle pientä pohjoisessa sijaitsevaa saareketta lukuun ottamatta, jonne joukko sotapäälliköitä oli paennut ja josta käsin myöhemmin järjestäytyttiin vastarintaliikkeeksi alueiden takaisin valtaamiseksi (RECONQUISTA).

Arabivallan aikana väestö oli hyvin heterogeenistä. Yhdessä arabien kanssa näitä runsaslukuisempina saapui Pohjois-Afrikasta väestöryhmiä, joita yhteisesti kutsutaan MAUREIKSI ja joiden joukossa olivat berbeerit, suurin ryhmä.

Huolimatta arabialaisen kulttuurin loistosta Portugalissa valitettavasti puuttuvat suuret arkkitehtoniset muistomerkit, jotka todistavat tämän suuren sivistyksen aikakaudesta, jota kesti yli viisi vuosisataa (711 - 1249).Melkeinpä ainoana muistomerkkinä siitä ovat muutamien eteläisten kaupunkien kapeina kiemurtelevat kujat, niitä puolustaneet muurit ja linnat, joissa tavataan suurenmoisia jäänteitä arabialaisvallan ajoilta. Esimerkiksi Matriz de Mértola –kirkossa on nähtävänä ainoan tunnetun moskeijan rakenne ja ominaispiirteet.

Arabialaisvaikutus tuntui syvästi maaseudun elämässä, jossa alettiin korostaa roomalaisten välittämän kulttuurin eri puolia. Maanviljely kehittyi uusien kasvien myötä, kuten riisi, sitruuna-appelsiini- ja muut hedelmäpuut, sekä uusien kastelumenetelmien ja keksintöjen myötä, kuten kastelukanavansulku ja paternoster (kauhaketjunostin). Suuria hedelmätarhoja, joista kuuluisimmat sijaitsivat Algarvessa ja Évoran ympäristössä, istutettiin. Kuuluisia olivat myös viikunat, rypäleet ja Sintran omenat. Maurien aikaisia menetelmiä toistetaan yhä vain vähän muuttuneina Lissabonin, Faron ja Setúbalin vihannestarhoissa, joissa edelleen sovelletaan paternosterlaitetta, kastelukanavia ja palstaviljelyä.

Arabivaikutus Iberian niemimaan kristittyihin valtioihin ilmenee myös siinä valtavassa määrässä arabialaista kantaa olevia sanoja, jotka siirtyivät lainoina niemimaalla käytettyihin kieliin. Douro –joen eteläpuolella erityisesti Estremadurassa ja Algarvessa on kymmenittäin arabialaista alkuperää olevia asutukseen liittyviä, joen-, paikan- tai tilojen nimiä. Portugalin kieli sai noin 1000 arabialaista lainasanaa, jotka liittyvät sodan- tai merenkäyntiin, hallintoon, maanviljelykseen, mittoihin ja punnuksiin, taiteeseen, talojen rakentamiseen, kodin piiriin, jne.

Kristittyjen alueiden takaisinvaltaus (reconquista)

Musliimivalloitusta seuranneina vuosina niemimaan pohjois- ja luoteisosaan paenneet ja asettuneet kristityt ryhtyivät valtaamaan takaisin menetettyjä alueita perustamalla uusia kuningaskuntia, jotka laajenivat jatkuvasti etelämmäs. Ensimmäinen kristitty kuningaskunta oli Asturiasin kuningaskunta, jota myöhemmin kutsuttiin Oviedon ja sitten Leonin kuningaskunnaksi. Asturalais-leonilaiset kuninkaat ulottivat alueellisen herruuden aina Mondego –joelle saakka.

9. vuosisadalla ilmestyy ensi kerran nimitys "terra portugalence" tai "provincia portugalence", jolla tarkoitettiin erillistä aluetta, jota pohjoisessa "terra bracance" ja etelässä Vouga –joki rajoittivat ja jonka keskellä ja johdossa sijaitsi Portucale.

Takaisinvaltauksen edistyessä 1000-luvulla etelään perustettiin uusi maakunta – O Condado de Coimbra (sananmukaisesti Coimbran kreivikunta) – joka sittemmin yhdistettiin Condado Portucalesen (Portucalesen kreivikunta). 1000-luvun lopussa Kastilian kuningas Alfonso VI siirsi takaisinvaltauksen eturintaman Mondego –joelta Tejo –joelle, mutta almoravidihyökkäyksen vuoksi nämä alueet menetettiin tai hylättiin. Näihin aikoihin tämä mahtava hallitsija yritti ulkomaisten ritareiden avun turvin voittaa edellä mainitut vastoinkäymiset. Vastaten Afonso VI:n avunpyyntöön Pyreneiden toiselta puolelta tulleiden ritareiden joukossa niemimaalle saapui myös ruhtinas Henrik, Dom Henrique, Burgundin herttuan veli, joka ennen pitkää naituaan Dona Teresan, Afonso VI:n aviottoman tyttären, sai hallittavakseen Condado Portucalesen.

V. 1095 Burgundin D.Henrique omisti jo tietyt maa-alueet, ja kahden vuoden päästä hänen herruutensa ulottui jo koko Portucalesis Provinciaan eli käsitti kaikki kristittyjen hallitsemat alueet niemimaan länsiosassa Minho –joesta etelään.

Vanha Portucale säilytti kuitenkin oman erityisasemansa, ja tämän luoteisosassa, Douro –joen varrella sijaitsevan kaupungin ympärille oli muodostuva se poliittinen ryhmittymä, josta portugalilainen valtio syntyi. Autonomiahenki korostui, ja Portugalin kreivit pyrkivät taitavasti lujittamaan ja laajentamaan valtansa tunnusmerkkejä.

Kreivi D. Henrique kuoli 1112, ja D. Teresasta tuli sijaishallitsija heidän yhteisen 3-vuotiaan poikansa D. Afonso Henriquesin alaikäisyyden ajaksi. D. Teresan turvaututtua Galician ritareiden apuun ja näiden vaikutusvallan muututtua vaarallisen suureksi, varsinkin galicialaisyliymyksen Fernão Peres de Travan, jonka kanssa kuningattarella oli hyvin läheiset suhteet ja joka oli tältä saanut hallittavakseen Porton ja Coimbran alueet, portugalilainen aatelisto asettui Afonso Henriquesin puolelle tämän avoimessa taistelussa omaa äitiään vastaan.

V. 1125 14-vuotiaana nuori Afonso Henriques tarttui itse aseisiin ja ryhtyi riippumattomaksi soturiksi. V. 1128 käytiin S. Mamede –taistelu Quimarãesin lähetyvillä kruununperijän ja tämän äidin kannattajien välillä. Johdettuaan taistelua molempien osapuolten välissä D. Afonso Henriques voitti sen ja karkotti äitinsä lujittaen täten Portucalesen autonomiaa ja ulottaen etelään asti takaisinvaltauksen rajan.

V. 1139 hän alkoi käyttää itsestään arvonimeä portugalilaisien kuningas – Rex Portucalesium. V. 1143 Leonin kuningas Alfonso VII kardinaalilähettiläs Vicon läsnäollessa tunnusti Portugalin itsenäisyyden.

Kristikunnalle valloittamiensa uusien alueiden ja kirkkoa suojelevan politiikkansa ansiosta hän lopulta sai osakseen paavin kiitollisuuden, joka v. 1179 virallisesti tunnusti Portugalin itsenäisyyden.

Portugali muodostui itsenäisenä poliittisena valtiona 1100-luvulla ja seuraavan vuosisadan puolessa välissä Algarven takaisinvaltauksen jälkeen v.1249 se saavutti alueellisen yhtenäisyytensä. Portugalin raja sellaisena kuin se pääpiirteissään määriteltiin takaisinvaltauksen päättyessä on Euroopan vanhin poliittinen raja, joka on ollut voimassa jo seitsemän vuosisataa täyttäen tehtävänsä ja jota mahtavan naapurin valtiollinen yhdistyminen ei lakkauttanut.

Lyhennelmä lehtori **Aida Baptista**n esitelmästä yhdistyksen järjestämässä tilaisuudessa, kulttuurivaihto-ohjelma 1990.